

Model edukacyjny

Rodzina jako środowisko wychowawcze

Autor: Anna Kilian

Projekt: Praktyka czyni Mistrza

Śląska Wyższa Szkoła Zarządzania im. Gen. Jerzego Ziętka w Katowicach

Rodzina jako grupa społeczna

Cechą charakterystyczną egzystencji człowieka jest jego skłonność do przebywania z innymi ludźmi. Potrzeba społecznych kontaktów bezpośrednich, osobistych i trwałych bywa zaspokajana przez uczestnictwo w małych grupach, takich jak rodzina, grono rówieśników czy przyjaciół. Ta naturalna tendencja do zżycia się z co najmniej paroma osobami ma doniosłe znaczenie dla społeczeństwa i dla jednostki.

Grupa jest pojęciem wieloznacznym, co sprawia, że często używa się go w znaczeniu skupiska ludzi, które powstało przypadkowo lub zespołu kilku osób powołanych do wykonania jakiegoś zadania. Warunkiem zaistnienia małej grupy jest osiągnięcie pewnego natężenia związku między ludźmi oraz pewnego stopnia poufności.

Wśród małych grup można wyróżnić grupy nieformalne i formalne. Grupy nieformalne odznaczają się układem ról społecznych, instytucji nieformalnych i sankcji nieformalnych, wzorów postępowania przekazanych tradycją, który wytwarza się spontanicznie w procesach codziennego wzajemnego oddziaływania. Ich przeciwieństwem są małe grupy celowe, powołane do wykonania specjalnego zadania o organizacji sformalizowanej. Tego rodzaju grupę celową nazywa się też wtórną, czyli zorganizowaną dla realizacji określonego celu. W grupie takiej występują styczności rzeczowe i często pośrednie, a nie osobiste i bezpośrednie. Ponadto grupy wtórne oparte są na zinstytucjonalizowanym schematycznym układzie stosunków między członkami.

W grupie wtórnej stosunki między osobami są, chłodne, umowne i formalne. Jest ona liczebnie większa i ma charakter bardziej oficjalny. Ludzie uczestniczą w niej nie całą pełnią sobowości lecz tylko ograniczonym jej fragmentem. Przykładem takiej grupy może być np. międzynarodowe stowarzyszenie naukowe.

Grupy nieformalne bywają nazywane pierwotnymi w *odróżnieniu* od grup wtórnych lub

grupami naturalnymi ze względu na pewną samorzutność powstania . Więzy pomiędzy członkami grupy pierwotnej są osobiste, intymne i ciepłe. Solidarność jest tu bezinteresowna i wypływa raczej z uczucia niż z wyrachowania, a postępowanie wobec siebie wzajemnie charakteryzuje się spontanicznością i dążeniem do wspólnych celów. Postawy akceptacji, współdziałania, poszanowania praw i uznania swobody stwarzają podstawy dla zaspokojenia potrzeb psychicznych i społecznych jednostki.

Amerykański socjolog Ch. Cooley przyjmuje, że rodzina jest grupą pierwotną ze względu na charakter więzi społecznych łączących jej członków, którzy pozostają ze sobą w częstych, bliskich, bezpośrednich i intymnych kontaktach.

Tak więc grupa pierwotna stanowi środowisko, w którym występują najwcześniejsze formy doświadczeń moralnych jednostki, w którym rozpoczyna się uspołecznianie jednostki, w której jest bliski „twarzą w twarz”, bezpośredni kontakt i współdziałanie. Ludzie tworzący taką grupę zzywają się ze sobą, nawiązują konkretne stosunki, określają miejsce, jakie przypada każdemu jej członkowi we wspólnych działaniach. W ten sposób dochodzi z czasem do mniej lub bardziej wyraźnego ukształtowania się struktury danej grupy, czyli określonego układu stosunków, ról i pozycji.

Wobec powyższych rozważań rodzina bez wątplenia stanowi grupę pierwotną.

Rodzina jako podstawowa grupa społeczna spełnia istotne funkcje w interesie społeczeństwa a zarazem zaspokaja potrzeby psychiczne, emocjonalne i społeczne swych członków.

Z. Tyszka wyodrębnia dziesięć funkcji rodziny:

- materialno - ekonomiczna,
- opiekuńczo - zabezpieczająca,
- prokreacyjna,
- seksualna,
- legalizacyjno - kontrolna,
- socjalizacyjna,
- klasowa,
- kulturalna,
- rekreacyjno - towarzyska,
- emocjonalno – ekspresyjna

F. Adamski wyróżnia dwie grupy funkcji rodziny:

a) instytucjonalne:

- prokreacyjna,
- ekonomiczna,
- opiekuncza,
- socjalizacyjna,
- stratyfikacyjna,
- integracyjna,

b) osobowe:

- małżeńska,
- rodzicielska,
 - braterska.

M. Ziemska przedstawia następujące funkcje rodziny:

- prokreacyjna,
- produkcyjna (zarobkowa),
- usługowo - opiekuncza,
- socjalizacyjna,
- psychochigieniczna.

W socjologii natomiast wyróżnia się trzy funkcje rodziny za S. Kowalskim:

- prokreacyjna,
- wychowawcza,
- gospodarcza.

Konieczną i uzasadnioną jest rzeczą wyodrębnienie funkcji rodziny, lecz używa się różnych terminów dla dowolnie wyodrębnionych zjawisk i czynności dlatego też istotną sprawą jest wyjaśnienie znaczenia poszczególnych funkcji i sposobów ich realizacji.

Funkcja materialno-ekonomiczna rodziny pozwala na zaspokojenie materialnych potrzeb członków rodziny. Pośrednio także zaspokojenie niektórych materialnych potrzeb społeczeństwa.

Funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca rodziny materialnie i fizycznie zabezpiecza członków rodziny małej (dwupokoleniowej) lub dużej pozbawionych całkowicie lub częściowo

środków do życia albo fizycznie niesprawnych, wymagających opieki.

Funkcja prokreacyjna rodziny zaspokaja rodzicielskie, emocjonalne potrzeby współmałżonków (potrzeby ojcostwa i macierzyństwa), jak i reprodukcyjne potrzeby społeczeństwa.

Funkcja seksualna rodziny jest to społecznie akceptowana forma współżycia płciowego zwana małżeństwem.

Funkcja legalizacyjno-kontrolna rodziny polega sankcjonowaniu szeregu zachowań i działań uznanych za niewłaściwe poza rodziną, nadzorowanie postępowania członka rodziny przez pozostałych członków w celu zapobiegania ewentualnym odstępstwom od norm i wzorów przyjętych w rodzinie za zobowiązujące. Rodzina legalizuje takie zachowanie, jak współżycie płciowe, wspólną egzystencję, fakt posiadania dzieci, nadaje status prawny wspólnocie majątkowej rodziny, występuje legalizacja prawna i obyczajowa.

Funkcja socjalizacyjna polega na wprowadzeniu dziecka w świat kultury danego społeczeństwa, przygotowaniu do samodzielnego pełnienia ról społecznych oraz interakcji osobowości małżonków. Socjalizacyjna funkcja rodziny jest niezmiernie ważna dla społeczeństwa. Od określonych postaw i wysiłków zależy w znacznej mierze kształt osobowości i postępowania jednostek następnego pokolenia.

Funkcja klasowa rodziny pozwala na określenie pozycji społecznej członków w strukturze społeczeństwa. Zwykle przynależność klasowa męża wyznacza przynależność klasową żony i dzieci. W społeczeństwie o dużej ruchliwości pionowej dzieci mają możliwość zmiany swego statusu społecznego wyznaczonego przez rodzinę (np. przez zdobycie wykształcenia).

Funkcja kulturalna rodziny zapoznaje młode pokolenia z dziejami kultury danego społeczeństwa oraz jej trwałymi pomnikami, wpaja normy i skale wartości, przekazuje dziedzictwo kulturowe, dbałość o przeżycia estetyczne rodziny, naucza młodzież korzystania z treści kulturowych i omawiania ich w gronie rodziny.

Funkcja rekreacyjno-towarzyska rodziny polega na tworzeniu domu rodzinnego jako miejsca wypoczynku, dbałości wszystkich członków o dobrą atmosferę w rodzinie i o nawiązywaniu kontaktów towarzyskich przez osoby wchodzące w jej skład.

Funkcja emocjonalno-ekspresyjna rodziny zaspokaja emocjonalne potrzeby członków rodziny oraz ich potrzeby wyrażania swej osobowości. Emocjonalna funkcja rodziny zapewnia także jej członkom poczucie oparcia i bezpieczeństwa.

Funkcja stratyfikacyjna rodziny gwarantuje członkom rodziny określony status życiowy, wyznacza ich przynależność do określonej klasy czy warstwy społecznej.

Funkcja integracyjna rodziny spełnia rolę społecznej kontroli zachowań poszczególnych członków rodziny, w tym zachowań seksualnych małżonków, a także dorastających dzieci.

Funkcja małżeńska rodziny zaspokaja potrzeby życia intymnego małżonków.

Funkcja rodzicielska rodziny zaspokaja potrzeby uczuciowe rodziców i dzieci.

Funkcja braterska rodziny zaspokaja potrzeby uczuciowe braci i sióstr.

Funkcja produkcyjna rodziny (zarobkowa) pozwala na zaspokojenie potrzeb ekonomicznych rodziny.

Funkcja zarobkowa wpływa na rozwój konsumpcji i tworzenie się jej określonego stylu, związanego z typem rodziny, stylem życia, sposobami gospodarowania, spędzania wolnego czasu oraz indywidualnymi upodobaniami członków rodziny.

Funkcja psychohigieniczna rodziny zapewnia zdrowie psychiczne rodzinie. Funkcja ta przyczynia się do spójności małżeństwa i rodziny, można ją określić jako emocjonalną lub integracyjno-ekspresyjną.

Funkcja wychowawcza rodziny zapewnia pełny udział rodziny w socjalizacji dziecka, we wszystkich jej fazach, poczynając od wczesnej opieki, uczenia elementów ludzkiego zachowania się, poprzez okresy szkolnego kształcenia się, aż do usamodzielnienia we własnej rodzinie i zawodzie.

Funkcja gospodarcza rodziny zapewnia konsumpcję dóbr produkowanych przez specjalistyczne przedsiębiorstwo.

Jak widać funkcje rodziny sprzężone ze sobą mają istotne znaczenie dla jej samej jak i jej członków. Właściwie wypełnione warunkują zabezpieczenie i realizację podstawowych potrzeb rozwoju dziecka.

„Gdy rodzina nie wypełnia należycie którejs z funkcji, jest w jakimś stopniu ograniczona w zakresie swego działania, a zatem dysfunkcyjna. Określimy bliżej dysfunkcyjność, czyli do której funkcji się odnosi. Każda dysfunkcyjność rodziny wpływa przede wszystkim na członków rodziny, blokując określone ich potrzeby, które nie mogą być w pełni zaspokojone, jak i pośrednio na społeczeństwo, jeśli określona dysfunkcyjność powtarza się częściej.” (M. Ziemska)

W sytuacji gdy określona funkcja rodziny nie spełnia swych zadań występują problemy, konflikty, nieporozumienia. Dysfunkcyjność rodziny może przejawiać się m.in.:

- dysfunkcyjność funkcji prokreacyjnych powoduje, iż w rodzinie dużej występują zazwyczaj większe napięcia w związku z rozwiązywaniem problemów sytuacji ekonomicznej. Poważnym problemem staje się nie tylko zakup przedmiotów luksusowych,

ale przede wszystkim wielkość wydatków podstawowych.

W zależności od liczby dzieci w rodzinie występują różnice w zakresie spójności małżeństwa, ale najrzadziej rozwodzą się rodzice posiadający troje i więcej dzieci.

- funkcja zarobkowa określa niezależność finansową, lecz może sprawić, że rozwód dla kobiety jako współżycielki rodziny nie jest klęską materialną, mimo że obniża poziom życia rozbitej rodziny, z drugiej zaś strony osłabia dążenie do przewyższania kryzysów małżeńskich i podejmowania wysiłków zmierzających do unikania rozwodu. Nie zaspokojenie potrzeb ekonomicznych i bytowych rodziny prowadzi również do rozpadu małżeństwa.

Nie wypełnienie funkcji usługowo-opiekuńczej może spowodować w rodzinach, w których dzieckiem opiekuje się babcia trudniej jest o harmonię, w życiu rodziny, może wystąpić zwiększona surowość rodziców w stosunku do dziecka. Jeżeli w domu jest kilka osób kochających dziecko i stanowiących dla niego autorytet, a osoby te wyrażają sprzeczne zdania dotyczące spraw podstawowych dla dziecka, otrzymuje ono sprzeczne informacje, zalecenia czy nakazy, co utrudnia mu przyswojenie sobie norm postępowania i następuje przyjęcia ich za swoje. Utrudnia mu także kształtowanie charakteru, wpływa na zwiększenie pobudliwości i agresywności oraz na zachowanie typu „niegrzecznego dziecka.”

Gdy dziecko jest starsze, próbuje wygrać różnice zdań dorosłych na swoją korzyść i jego egocentryzm łatwo może się przerodzić w egoizm bądź też sprzeczne, a silne naciski dorosłych powodują sytuację nerwicogeną.

- W wypadku gdy pojawia się dysfunkcyjność funkcji socjalizujących rodzina staje się terenem ścierania się różnego typu stylu życia i wartości wnoszonych przez małżonków z rodzin pochodzenia. Różnice bardzo skrajne mogą prowadzić do osłabienia małżeństwa a nawet rozbitcia.

- Niedomaganie funkcji psychohigienicznych powoduje sytuacja w sferze wartości, która wynika z niemożności stworzenia systemu wartości rodzinnych obejmującego odpowiednio szeroki zakres wspólnie akceptowanych lub z braku poszanowania dla wartości uznawanych przez współmałżonka, pociąga za sobą zagrożenie dla spójności rodziny.

Sposób funkcji wychowawczych przez rodzinę oraz skutki oddziaływań obojga rodziców na ich dzieci zależą w dużej mierze od postaw ojca i matki w stosunku do dziecka.

Postawy rodziców wobec dzieci stanowią jeden z elementów całokształtu stosunków międzyludzkich, charakterystycznych dla danej rodziny i rozwoju społeczno-emocjonalnego dziecka.

Wielu autorów podaje ogólną definicję postaw i tak np.

E.L. Bellachej definiuje: postawa to *„trwały system pozytywnych lub negatywnych ocen, emocjonalnych odczuć i par czy kontra tendencji do działania w stosunku do pewnego społecznego przedmiotu.”*

T. Mądrycki, S. Mika, i S. Nowak określają tak: *„Postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i trwałych dyspozycjach do zachowania się wobec tego przedmiotu.”*

Jakość postaw uczuciowych i sposoby ich przejawiania stanowią o charakterze stosunków między rodzicami i dziećmi.

Definicje postaw są spotykane jedynie jako ogólne, nie ma definicji postaw rodzicielskich, natomiast wielu autorów zajmuje się typologią postaw rodzicielskich.

Z. Zaborowski przedstawia podział postaw:

1. Przyjęcie – odrzucenie.
2. Nadmierna akceptacja.
3. Postawa obojętna.
4. Cofnięcie przyjęcia.
5. Niestalość uczuciowa rodziców.

A. Roe proponuje następujące postawy:

1. Akceptacja przypadkowa.
2. Akceptacja kochająca.
3. Koncentracja nadmiernie opiekuńcza.
4. Koncentracja nadmiernie wymagająca.

5. Unikanie odtrącające.

6. Unikanie zaniedbujące.

E. Schaefer dzieli postawy na sektory:

1. władza-autonomia.

2. miłość – wrogość.

Pomiędzy biegunami umieścił postawy:

a) władza - wrogość:

- posiadania,
- autorytatywnego dyktatorstwa,
- żądającego przeciwstawiania się,
- odrzucenia.

b) wrogość - autonomia:

- odrzucenie,
- zaniedbywanie,
- obojętność czy luźny stosunek,
- swobody.

M. Ziemska prezentuje następujące typy postaw rodzicielskich:

a) odtrącenie - akceptacja,

b) unikanie - współdziałanie,

c) nadmiernie wymaganie (nadmierne korygowanie) - uznanie praw,

d) nadmierne ochranianie - przyznawanie dziecku swobody.

Odrącanie powoduje nadmierny dystans uczuciowy i dominację rodziców. Dziecko jest odczuwane jako ciężar i nierzadko rodzice poszukują zakładu, który objąłby ich obowiązki. Nie lubią dziecka, żywią uczucia rozczarowania, zawodu i urazy wobec niego. Na postawę odtrącającą składają się takie postawy cząstkowe jak:

nieokazywanie uczuć pozytywnych, a nawet demonstrowanie negatywnych, dezaprobaty i otwarta krytyka dziecka, podejście dyktatorskie, nie dopuszczające go do głosu, nie wnikające w motywy zachowania czy potrzeby, kierowania dzieckiem przez rozkazy, liczne i represyjne żądania, surowe kary, zastraszanie, brutalne postępowanie z dzieckiem.

Akceptacja dziecka polega na przyjęciu dziecka takim jakim jest, z jego cechami wyglądu

fizycznego, usposobienia, umysłowymi możliwościami i łatwością osiągnięć w jednych dziedzinach i trudnością osiągnięcia powodzenia w innych.

Akceptujący rodzice rzeczywiście lubią swoje dziecko i nie ukrywają przed nim tego uczucia. Kontakt z nim jest dla nich przyjemnością i daje im zadowolenie.

W wypadku niegrzeczności dziecka czy pewnych jego wykroczeń dają poznać, że go ganią.

Rodzina XXI wieku znalazła się w obliczu trudnych problemów, jakie dawniej nie występowały z taką siłą. Przeobrażenia wyrażające się m.in. w zmianie wielkości rodziny, w zaniku szerszych więzi rodzinnych i ukształtowaniu się tzw. małej rodziny, opartej na związkach bezpośredniego pokrewieństwa spowodowało do zmiany funkcji wychowawczej rodziny, w szczególności jej roli w procesie nauczania i wychowania młodego pokolenia.

Rola rodziny jako środowiska wychowawczego nie ogranicza się do wczesnych lat życia dziecka, trwa aż do osiągnięcia przezeń samodzielności, zdobycia wykształcenia i przysposobienia do zawodu. Oparcia w rodzinie wymaga okres dojrzewania, w którym życie psychiczne staje się bardzo intensywne i kształtuje się stosunek do zagadnienia życia.

W rodzinie dokonuje się podstawowy proces wychowania dziecka. To właśnie rodzina dla dziecka jest pierwszą grupą, w której gromadzi ono doświadczenie, uczy się norm i zasad obowiązujących we współżyciu z ludźmi. Od funkcjonowania i charakteru oddziaływań wychowawczych rodziny zależy jakie cechy osobowości rozwiną się u dziecka.

Biorąc pod uwagę potrzeby dziecka dowiedzieliśmy się, czy rozwój dziecka w warunkach jakie im zapewniają ich rodziny jest harmonijny i czy pozwoli im prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie dbając o swoje zdrowie i otaczającą ich rzeczywistość.